

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

GLOBALIZACIJA I IZOLACIONIZAM

BEOGRAD, 2017

Uređivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

200 primeraka

ISBN: 978-86-7093-170-1

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

316.32(082)
316.42(082)

GLOBALIZACIJA i izolacionizam / [uređivački odbor
Veselin Vukotić ...[et al.]]. - Beograd : Centar za ekonomska
istraživanja Instituta društvenih nauka, 2017 (Beograd : RIC
grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). -
454 str. ; 25 cm

"Zbornik radova 'Globalizacija i izolacionizam' je dvadeset
sedmi u dugoj tradiciji održavanja naučnih skupova i
izdavanja zbornika radova koje organizuje Centar za
istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu."

-- Predgovor. - Tiraž 200. - Str. 7: Predgovor / Danilo
Šuković. -

Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija
uz svaki rad.

- Abstracts.

ISBN 978-86-7093-170-1

a) Глобализација - Зборници b) Друштвене промене -
Зборници

COBISS.SR-ID 234512396

© 2017. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovani, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ОДНОС ВЕЋИНСКИХ СТРАНАКА ПРЕМА НАЦИОНАЛНИМ МАЊИНАМА У СРБИЈИ – ОД ПОЛИТИКЕ ИЗОЛАЦИЈЕ ДО ПОЛИТИКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ -

Апстракт

На положај националних мањина утичу два узајамно повезана процеса: глобализација и јачање националне државе. Развој глобализације утицао је на унапређење положаја националних мањина, јер мањинска права постају све више предмет међународно-правне заштите, а све мање предмет унутрашње ексклузивне политике националних држава. С друге стране, тренд јачања националне државе утиче на хомогенизацију етничких заједница и етничке особености, отуда и разлике између мањине и већине све више добијају на значају. Коначна последица је слабење интеграционих процеса и изолација заједница у своје етничке оквире. У овом раду, аутори представљају анализу садржаја програма политичких партија доминантне етничке групе, са циљем да дефинишу ставове странака према правима националних мањина и политици интеграције и мултикултуралности. Поред стандардне анализе питања да ли се већинске странке залажу за права националних мањина и шта је садржај тих права, анализира се и њихов однос према поимању националног идентитета и националног интереса, склоност етноцентризму, односно форсирању затвореног националног дискурса.

Кључне речи: глобализација, националне мањине, политичка интеграције, право на политичко представљање, политичке партије.

GLOBALIZATION AND ATTITUDE OF THE MAJORITY PARTIES TOWARDS NATIONAL MINORITIES IN SERBIA - FROM THE POLICY OF ISOLATION TO INTEGRATION POLICY

Abstract

Two interrelated processes affect the position of national minorities in equal measure: globalization and strengthening of the nation-state. The development of globalization has influenced the improvement of the situation of national minorities, since minority rights are becoming increasingly subject to international legal protection, and less exclusively subject to the internal policies of the national government. On the other hand, the trend of strengthening of the national state affects the homogenization of ethnic communities and ethnic characteristics, hence the difference between minority and majority is increasingly gaining in importance. The final result is a weakening of the integration processes and isolation of communities into their ethnic boundaries. In this paper, the authors present an analysis of the programs

¹ Истраживачица, Институт друштвених наука, Београд

² Виши научни сарадник, Институт друштвених наука, Београд

content of the political parties belonging to the dominant ethnic group, in order to define their policy relating national minorities, integration policy and multiculturalism. Apart from the standard analysis of whether the majority party advocates for the rights of national minorities and what is the content of those rights, this paper also analyzes their position to the notion of national identity and national interest, their tendency to ethnocentrism, i.e. forcing the closed national discourse.

Key words: *globalization, national minorities, integration policies, the right to political representation, political parties.*

УВОД

Појава и развој глобализације утицао је, између осталог, и на јачање мањинских права и унапређење положаја националних мањина у развијеним и мање развијеним демократским друштвима, као и у земљама у транзицији ка демократским друштвима. Мањинска права постају све мање ексклузивна унутрашња ствар националних држава и све више предмет међународноправне заштите. У поређењу са међународним стандардом за заштиту мањина пре пада Берлинског зида, данашњи међународно-правни и политички стандарди, нарочито у Европи, налазе се на знатно вишем нивоу, што се одразило и на праксу, односно њихов положај у политичком и свакодневном животу.

Клатно општег тренда слабења националне државе враћа се уназад – све више се говори и ради на јачању националне државе, нарочито под утицајем светске финансијске кризе, "мигрантске кризе" у Европи, исхода британског референдума и победе Доналда Трампа на председничким изборима у САД. Тренд јачања националне државе утиче на хомогенизацију националних мањина и слабење интеграционих процеса на оба пола: тамо где су започети и на одлагање зачињања тог процеса онде где су они тек на видику.

Људска права и мањински стандарди су последњих деценија подигнути на виши ниво, али се показало да се достигнути стандарди у кризним ситуацијама у пракси често не поштују или игноришу и да мањине реагују истом мером на свако национално затварање (изолационизам).

Интеграција националних мањина посебно добија на важности када говоримо о „новим“ демократијама, које још увек немају консолидоване политичке институције и у довољној мери развијену демократску политичку културу, и у којима су и даље доминантне етничке поделе и разлике. Процес интеграције има за циљ стварање функционалног и инклузивног друштва. Интеграција, као култура заједништва различитих етничких заједница, подразумева активно учешће националних мањина у политичком и друштвеном животу уз поштовање права и слобода припадника националних мањина. Процес интеграције националних мањина односи се, такође, на њихово учешће (интегрисаност) у политичком и друштвеном животу заједнице (државе) у којој живе. У овом раду полазимо од идеје да постоје две димензије заједнице: културна и политичка – зато учешће у јавном животу, односно политика интеграције има две димензије: културну и политичку.³ Културна димензија се превасходно односи на оне активности које су усмерене на промовисање и очување идентитета националних мањина и представља један сегмент друштвене интеграције. Политичка димензија усмерена је на учешће у процесу доношења одлука и на учешће у управљању државом, односно на обезбеђено присуство припадника националних мањина у органима јавне управе, како би се обезбедили услови за изградњу заједничких

³ Ксенија Марковић, Улога политичких странака у процесу интеграције националних мањина у Републици Србији, у: Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона, зборник (уред.) В. Становчић и Г. Башић, САНУ и ИДН, Београд 2016. године, стр. 235-256, стр. 240.

институција које ће сви грађани сматрати легитимним. Право на политичко представљање и учешће у органима јавне управе два су облика политичке интеграције националних мањина.

Право на политичко представљање националне мањине остварују путем политичких странака. Устав Републике Србије у члану 5, став 1, јемчи и признаје улогу политичких странака у демократском обликовању политичке воље грађана, али у ставу 4 наводи се да политичке странке не могу непосредно вршити власт, нити је потчинити себи. Политичке странке имале су кључну улогу у процесу политичке интеграције националних мањина у Србији и зато је нужно утврдити карактер односа политичких партија и етничких заједница. Предмет овог рада ће стога бити анализа односа партија већинске нације (већинске политичке странке) према начелима политике заштите националних мањина.

ПОЛИТИКА ИНТЕГРАЦИЈЕ И ТЕОРИЈА ГРУПНОГ ПРЕДСТАВЉАЊА

Питање интеграције националних мањина би требало посматрати и из угла демократске стабилности, јер постојање било какве групе људи која је искључена из политичког и друштвеног живота, а нарочито припадника националних мањина у вишенационалним заједницама, може представљати опасност по демократску стабилност друштва. Заговорници групног представљања полазе од тезе да су поједине друштвене групе искључене из политичког и друштвеног процеса по сличним основама, тј. на основу идентитетских карактеристика, попут етничитета и пола.⁴ Аутори полазе од става да искључивање ових група поткопава темеље демократије, што је уједно и разлог примене афирмативних мера чији је циљ обезбеђивање политичког представљања. Нормативни теоријски приступ заговара дескриптивну репрезентацију маргинализованих група са циљем да структура представничког тела што верније осликава и структуру друштва. Циљ ових мера је остварење једнакости у друштву. Међутим, поменути циљ не значи нужно да састав парламента у потпуности одражава све друштвене разноликости, већ је потребно пронаћи одговарајућу формулу која гарантује политичку једнакост мањине и већине.⁵ Политичко представљање националних мањина има симболички значај и нормативне импликације по легитимитет, како самих политичких партија, тако и партијског и политичког система уопште. Аутори упозоравају да мањак дескриптивне репрезентације може довести до политичког отуђења националних мањина.⁶

Концепт дескриптивне репрезентације је повезан са концептом колективних права и етнокултуралне правде – оба концепта се супротстављају либералној идеји о неутралности државе. Вил Кимлика (Will Kymlicka) истиче да су либерални теоретичари игнорисали

⁴ Предмет политика афирмативних мера којима се обезбеђује групно представљање су најчешће етничке заједнице (мигранти и националне мањине) и жене, јер су обе групе искључене из друштва по сличним основама, због различитих идентитета. О теоријама групног, видети: Hannah Pitkin, *The concept of Representation*, Berkeley: University of California Press, 1967, Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, CT: Yale University Press, New Haven 1977, Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press, 1990, Anne Philips *The Politics of Presence*, New York: Oxford University Press, 1995, Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford, 1995, Mala Htun, *Is Gender like Ethnicity? The Political Representation of Identity Groups*, *Perspectives on Politics*, Vol.2, No. 3 (Sep, 2004) pp. 439–458, Krook Mona Lena and O'Brien Z. Diana, *The politics of Group Representation: Quotas for Women and Minorities Worldwide*, *Comparative Politics*, April, 2010;

⁵ Јелена Лончар, *Изборна формула и репрезентација мањина*, зборник (уред.) З. Стојиљковић и Д. Спасојевић *Препоруке за измену изборног законодавства у Србији*, НДИ, Београд 2011. године, стр. 137–151, стр. 138.

⁶ Adrian Pantoja and Gerry Segura, *Does Ethnicity Matter? Descriptive Representation in the Statehouse and Political Alienation among Latinos*, *Social Science Quarterly*, 84, 2003, 441–60.

постојање анимозитета између државног грађења нације и захтева за признавањем мањинских права и замагљивали га митом о етнокултуралној неутралности државе. Принцип етнокултуралне неутралности је на Западу дуго био навођен као полазиште за одбијање било каквог захтева мањина за посебним правима.⁷ Ирис Јонг (Iris Marion Young) такође критикује концепт етнокултуралне неутралности и оспорава тврдњу да се политичка права не могу изводити из групних разлика. Ауторка применом концепта *политичке разлике* покушава да докаже да пре свега расне, полне и етничке разлике јесу значајне, јер искључују одређене друштвене групе из јавне сфере. Полази од истих основа као и Кимлика – групе не могу бити једнаке ако њихово специјално искуство, односно њихови социјални и културни идентитети и допринос нису јавно признати.⁸ Питање није више како да се оправда одступање од норме неутралности, већ да ли напори већине у грађењу нације доводе до неправде према мањинама? Да ли права мањина помажу у заштити од овакве неправде? Другим речима, стандард за вредновање захтева за мањинским правима више није етнокултурална неутралност, већ етнокултурална правда.⁹ Примена принципа етнокултуралне правде подразумева, поред индивидуалних, постојање и колективних права националних мањина.¹⁰ Искуства либералних демократија нас уче да захтеве мањинских заједница, нарочито националних мањина, треба посматрати у контексту већинског грађења нације и у односу на већинско грађење нације. На трагу ове претпоставке, свако грађење нације, уколико има за циљ да присилно асимилије или потисне националне мањине, сматра се нелегитимним. Кимлика истиче да мањине суочене са државним (већинским) грађењем нације имају на располагању ограничен број могућности – од интеграције и самоуправе до исељавања и добровољне маргинализације.¹¹

У друштвима у којима се још увек мобилизација гласачког тела одвија примарно дуж етничких расцепа доминирају моноетничке партије које се врло често у свом политичком деловању позивају на етничку карту и користе занос националистичких идеја за брзу и ефикасну мобилизацију бирача. У таквим друштвима, у партијском простору најчешће постоји вечита борба између глорификовања вредности већинске нације и притужби националних мањина да су угрожене и константно изложене притиску већине да се асимилију. Управо је један од одговора представника националних мањина на већинско грађење нације било формирање политичких странака и покрета који примарно представљају интересе етничких заједница и то оних које су искључене из концепта већинског грађења нације. С друге стране, већинске странке имају такође врло различите ставове према правима националних мањина, нарочито према колективним правима, а самим тим и према политици интеграције. Ти ставови се могу класификовати у следеће категорије: 1) негирање потебе за постојањем било каквих права националних мањина, а у неким случајевима и негирање етничке хетерогености друштва – избор се за ове странке

⁷ Кимлика напомиње да је све до деведесетих година двадесетог века било врло тешко пронаћи ваљану расправу било о легитимним циљевима, било о средствима грађења нације, или о легитимним облицима мањинских права. Погледати у: Кимлика Вил и Магда Опалски, Може ли се извозити либерални плурализам?, Београдски центар за људска права, Београд, 2002. година, стр. 27–99.

⁸ Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press, 1990.

⁹ Вил Кимлика и Магда Опалски, Може ли се извозити либерални плурализам?, Београдски центар за људска права, Београд, 2002. година, стр.35.

¹⁰ У колективна права или, како их Кимлика прецизније дефинише, групно диференцирана права спадају право на политичко представљање, право на самоуправу и политичка права, Вил Кимлика, Мултикултурално грађанство – либерална теорија мањинских права, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2002. године, стр. 47–54.

¹¹ Ibidem, стр. 36.

своди на асимилацију или маргинализацију мањина; 2) индиферентан став према мањинама- овим странкама „етничко“ није примарно и залажу се за примат индивидуалних права над колективним правима; 3) декларативно прихватање вредности мултикултурализма и колективних права националних мањина- у својим програмима странке препознају концепт заштите мањинских права, али често злоупотребљавају и манипулишу интересима националних мањина и имају конзервативан приступ политици интеграције; 4) промовисање културних и етничких разлика и проактиван приступ политици интеграције.

НАЧЕЛА ПОЛИТИКЕ ЗАШТИТЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У ПРОГРАМИМА ВЕЋИНСКИХ СТРАНАКА СРБИЈЕ

Приликом анализе политичког деловања политичких партија важно је осврнути се на нормативну димензију, која подразумева изучавања партијских програма и изборних платформи које кандидују политичке партије, потом на анализу политике странака – било да су на власти, или у опозицији, као и на анализу изборних обећања датих током изборних кампања. У овом раду ћемо се задржати на анализи садржаја програма политичких партија доминантне етничке групе, са циљем да дефинишемо ставове странака према правима националних мањина и политици интеграције и мултикултуралности. Да бисмо увидели на којим начелима странке дефинишу своју политику интеграције и/или политику мултикултуралности, поред стандардне анализе да ли се и за која права националних мањина залажу анализираћемо њихов однос према поимању националног идентитета и националног интереса, склоност етноцентризму, односно форсирању затвореног националног дискурса.

Због ограничености простора у овом раду, фокус нашег истраживања, односно анализе програма, биће странке које су стожери предизборних коалиција или које су наступале самостално на последњим парламентарним изборима: Српска напредна странка (СНС), Социјалистичка партија Србије (СПС), Српска радикална странка (СРС), Доста је било (ДЈБ), Демократска странка (ДС). Побројане странке су уједно и највеће и најутицајније- било у редовима позиције, било опозиције. Једино ћемо чланове две коалиције анализирати понаособ. У питању су: Либерално демократска партија (ЛДП), Лига социјалдемократа Војводине (ЛСВ), Социјалдемократска странка (СДС) и Демократска странка Србије (ДСС) и Двери. Ове партије анализирамо појединачно, јер су странке које су у коалицији демонстрирале приближну снагу, у смислу величине бирачког тела.¹² Поред набројаних партија, анализираћемо и програм Социјалдемократске партије Србије (СДПС). Разлог из којег у ову анализу укључујемо и ову партију је тај што је ово једина мањинска странка која се трансформисала у вишенационалну мањинско-већинску странку и представља посебан изазов за класификацију странака, о чему ће бити више речи у наредном поглављу.

Српска напредна странка је тренутно странка са најбројнијим чланством и највећим политичким утицајем- СНС је на челу владајуће коалиције која има апсолутну већину у парламенту. Током владавине ове коалиције одвијају се два врло важна процеса која се директно тичу положаја националних мањина и у којима СНС има активну водећу улогу. Први процес је отварање поглавља 23, посвећеног реформи правосуђа и основним људским правима и поглавља 24, посвећеног правди, слободи и безбедности. У оквиру поглавља 23,

¹² Обе наведене коалиције су на изборима 2016. године биле на ивици цензуса, са освојених 5,02% - коалиција СДС- ЛДП- ЛСВ и 5, 04%- колико је освојила коалиција ДСС- Двери.

третира се и положај и права националних мањина¹³; други процес јесте промена два кључна закона која регулишу област права националних мањина: Закон о заштити права и слобода националних мањина и Закон о националним саветима националних мањина. Због свега наведеног, јако је важно анализирати која то решења и вредности заговара СНС када говоримо о правима националних мањина.

СНС у програмској платформи „Програмом до промена“ исцрпно износи основне принципе свог политичког деловања и између осталог дефинише и начела политике заштите националних мањина. СНС истиче: да се као странка поноси етничком разноликошћу Србије¹⁴ и види је као шансу за уостављање бољих привредних, политичких и културних веза са земљама региона и Европе¹⁵. Чини се да ту почиње и завршава се функционални приступ мултикултуралности СНС-а. Наиме, у поглављу пре тога јасно карактеришу Србију као етнички хетерогену државу¹⁶, тако да остаје нејасно да ли СНС Србију види као етнички разнолику мултинационалну државу, да ли као етнички хетерогену државу или је у питању само термилошка конфузија. Упркос овој недоречености у програму, СНС доста детаљно разрађује концепт заштите мањинских права. Ова странка препознаје концепт колективних права националних мањина и везује их претежно за област културне аутономије, али уз напомену да предвиђа и активне афирмативне мере како би се постигла одговарајућа заступљеност националних мањина у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе¹⁷, што већина странака не помиње експлицитно. Као директне партнере приликом имплементације политика које се тичу промовисања и заштите права националних мањина, СНС препознаје савете националних мањина- за ову странку кључних тела у представљању интереса различитих етничких заједница.¹⁸ Такође се наводи да било какво угрожавање индивидуалних и колективних права националних мањина „представља директан удар на виталне државне и националне интересе Србије“¹⁹. Ова формулација је прилично оштра и буди наду да СНС заиста јесте посвећена демократској интегративној политици и да залагање за ефективно и равномерно учешће националних мањина и већине у свим аспектима социјалног, економског и културног живота није само празна фраза. Међутим СНС, као и већина странака, није у програму успела да усклади политике форсирања заштите српског

¹³ Република Србија је током рада на поглављу 23 оформила радну групу која се посебно бавила израдом Акционог плана за остваривање права националних мањина, а који је саставни део Акционог плана за поглавље 23. Радну групу су чинили представници надлежних министарстава, националних савета националних мањина и представници цивилног сектора- НВО које се баве примарно људским и мањинским правима.

¹⁴ Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године, стр.43

¹⁵ Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године, стр.45.

¹⁶ Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године, стр.40

¹⁷ Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године, стр.44.

¹⁸ Ова тенденција је врло уочљива и у официјалној политици, једини представници националних мањина у оквиру поглавља 23 јесу били управо национални савети. Исти је случај и са консултацијама приликом промене два поменута закона која се баве националним мањинама.

¹⁹ Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године, стр.43.

националног идентитета са промовисањем заштите идентитета мањинских заједница тако да не иду на уштрб један другог. СНС, иако има доста отворенији став према националним мањинама него раније, и даље остаје на линији конзервативног приступа политици интеграције, јер у програму доминирају вредности етноцентризма, упркос отвореном признању колективних права националних мањина. Однос СНС-а према националним мањинама креће се између националистичке прошлости и програмске трансформације у правцу европских вредности – наглашеног медијског патриотизма и програмског опредељења за неке принципе мултикултурализма.

Социјалистичка партија Србије даје помало опречна тумачења карактера српске државе и друштва. Прво, инсистира на томе да је Србија грађанска држава у којој примат има идентитет српског народа, док се само пар пасуса касније истиче да је Србија „мултиетничко, мултирелигијско и мултикултурално друштво у којој се једнако вреднују права појединца и права националних мањина“²⁰. Као највећи проблем положаја мањинских група СПС истиче: изложеност дискриминацији, насиљу и неједнаком третману у друштву. Али, исто тако се у неколико наврата понавља како је држава Србија урадила много на унапређењу положаја мањинских група. У свом програму, политику интеграције СПС дефинише на следећим начелима: 1) признају се колективна права националних мањина, 2) јасно се истиче противљење било каквом смањењу опсега и нивоа права, 3) противљење сегрегацији и гетоизацији националних мањина, 3) истиче се да се, поред гарантованих права, националним мањинама не признаје и право на самоопредељење и осуђује се свако манипулисање мањинским питањем које би нарушило територијални интегритет државе Србије.²¹ СПС отворено признаје колективна права националних мањина, али ипак задржава један конзервативан приступ политици интеграције, који питање права и статуса националних мањина схвата као нужност која је дата, где се разлике толеришу, јер је то неопходно. Другим речима, на разлике се гледа прагматично, а не вредносно.

Српска радикална странка, као циљ свог политичког деловања, поставља идеју Велике Србије, односно уједињење свих Срба са простора бивше СФРЈ у државну заједницу.²² У програму је доста одредби посвећено основним грађанским правима, а у први план се истиче слобода као основна људска вредност.²³ Радикална странка препознаје концепт колективних права националних мањина, чак истиче да су то права која су „један од показатеља стварног поштовања принципа равноправности и једнакости грађана, али и значајан показатељ степена развијености демократских односа у једној држави“²⁴. Међутим,

²⁰ Програм Социјалистичке партије Србије, Извор: <http://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf>, Приступљено 30. март 2016. године, стр. 14.

²¹ Програм Социјалистичке партије Србије, Извор: <http://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf>, Приступљено 30. март 2016. године, стр. 18-19.

²² „Циљ Српске радикалне странке је уједињење целокупног српског народа и образовање државне заједнице на комплетној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину. Жеља српских радикала је да се та јединствена српска држава назове Велика Србија, да буде демократски уређена, с либералном тржишном привредом, модерним правним поретком и развијеном социјалном заштитом“. Програм Српске радикалне странке, Извор: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSPprogram.pdf>, Приступљено 12. новембар 2016. године, стр.2.

²³ Програм Српске радикалне странке, Извор: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSPprogram.pdf>, Приступљено 12. новембар 2016. године, стр.20-28.

²⁴ Програм Српске радикалне странке, Извор: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSPprogram.pdf>, Приступљено 12. новембар 2016. године, стр. 27.

начин на који би се ова права остваривала у свакодневном животу је необичан. СРС ниједног момента не пориче права националних мањина на образовање или право на информисање на матерњем језику, културна права и сл., али се у њиховом програму ипак наглашава да се обезбеђивање механизма за уживање ових права неће финансирати из буџетских средстава, већ ће то бити препуштено приватној иницијативи.²⁵ Јасно је да овакво решење није адекватно ни са аспекта успешне интеграције друштва, а нарочито не из угла његовог усвајања које би неминовно подразумевало укидање постојећих права националних мањина, што не би прошло незапажено ни од стране међународне јавности, ни од стране матичних држава националних мањина, а поготово не код самих припадника националних мањина. Може се рећи да је такав приступ одраз природе ове странке и њеног континуитета у сфери поимања међунационалних односа.

Покрет „Доста је било“ (ДЈБ) је једини представник опозиције који је самостално наступио на изборима, и као нова политичка опција, која није устројена као политичка странка, успео је да привуче респектабилан број бирача незадовољних опозиционим странкама. Покрет ДЈБ своју политику дефинише као политику центра. У главном фокусу како њиховог програма, тако и изборне агенде је економска политика и реформе које је неопходно спровести у Србији.²⁶ ДЈБ, као покрет либералне оријентације, не показује веће интересовање за мањинска права и етничке поделе. Идеолошка окосница њиховог деловања су економске теме и неопходне реформе у српском друштву. У свом програму наводе само опште одредбе забране дискриминације и истичу потребу да сваки грађанин има једнаке шансе за напредовање на друштвеној лествици, без обзира на етничко порекло.²⁷ Људска права дефинишу као врхунски друштвени интерес и призму кроз коју се посматрају закони и свака акција државе.²⁸

Демократска странка у свом програму Србију јасно дефинише као мултиетничко друштво и залаже се за мањинска права, политичку и верску толеранцију.²⁹ У програмским начелима Демократске странке не постоји посебан део програма који се бави људским и мањинским правима, али се наводи неколико конкретних решења, пре свега у области културе и информисања, попут обезбеђивања програмских садржаја на језицима националних мањина, противљења приватизацији медија националних мањина, формирања регионалног сервиса за Централну Србију који ће обезбедити информисање на језицима националних заједница и развоја образовних и културних програма који третирају питање мањинских група.³⁰ Иако у свом програму врло оскудно обрађују проблематику политике према мањинама, ова странка је током свог политичког деловања често стајала раме уз раме са представницима националних мањина. Представници националних мањина су у време етничких напетости током 90-их година 20. века у грађански оријентисаном ДС-у имали политички ослонац, а током свих изборних циклуса након 2000. године резервисано

²⁵ Програм Српске радикалне странке, Извор: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSprogram.pdf>, Приступљено 12. новембар 2016. године, стр. 28.

²⁶ Програм Доста је било, Извор: <http://dostajebilo.rs/program/>, Приступљено 12. новембар 2016. године

²⁷ Програм Доста је било, Извор: <http://dostajebilo.rs/program/humano-i-cdgovorno-drustvo/>, Приступљено 12. новембар 2016. године.

²⁸ Програм Доста је било, Извор: <http://dostajebilo.rs/program/institucije-cdgovernost/>, Приступљено 12. новембар 2016. године.

²⁹ Програм Демократске странке, Извор: <http://www.ds.org.rs/dokumenti/ds-program.pdf>, Приступљено 24. марта 2016. године.

³⁰, Програм Демократске странке, Извор: <http://www.ds.org.rs/program/mediji>, Приступљено 24. марта 2016. године.

место на листи ДС-а. ДС је на мултикултуралност гледао из вредносног угла, а у пракси се залагао за укључивање националних мањина у политички и друштвени живот.

Социјалдемократска странка, која је настала одвајањем од ДС, у свом програму се нешто више и конкретније од ДС-а бави људским и мањинским правима. Поред стандардних одредби борбе против дискриминације и залагања за толеранцију и равноправност, као основних начела на којима почива друштво, ова странка се залаже и за неговање мултикултуралних вредности, очување културног и језичког идентитета етничких заједница и за образовање етничких заједница на мањинском језику.³¹ Исто тако, се истиче значај културне размене и комуникације између припадника већине и мањине и потребе да се створи једно инклузивно друштво у коме ће свако имати шансу да партиципира. Као основне мане постојеће политике према мањинама истичу непоштовање законских прописа и недовољно финансијских средстава за промоцију права, културе и идентитета националних мањина.³² Анализом програмских начела закључујемо да ова странка права мањина не посматра само кроз призму демократске стабилности, већ се залаже за проактиван приступ политици интеграције и етничке и културне разлике не схвата као препреку и датост која се мора толерисати, већ као шансу и предност за развој друштва.

Лига социјалдемократа Војводине је регионална странка и она се у свом програму обраћа пре свега грађанима и грађанкама Војводине. Ова странка има највише конкретног и појединачног садржаја који је посвећен мултиетничности и правима националних мањина, што је разумљиво с обзиром на то да на територији Војводине живи највећи број етничких заједница. У неколико наврата се истиче посебност Војводине као вишенационалне, вишеконфесионалне и вишејезичне средине, док се мултиетничност Војводине види као шанса за развој друштва. Лига препознаје концепт колективних права националних мањина и схвата их као шансу за равноправно учешће у јавном животу заједнице.³³ ЛСВ у свом програму јасно истиче борбу против фашизма, шовинизма и агресивног национализма, залаже се за мир и борбу против предрасуда и стереотипа сваке врсте. Толеранцију дефинише као активно учешће у друштвеном животу, а не као толерисање различитости.³⁴ Лига у свом програму предвиђа темељну реформу образовног и културног система у Војводини, која се пре свега тиче деполитизације ових области и неговање постојећег културног диверзитета и спровођење политике интеркултуралности.³⁵ Између осталог, ЛСВ истиче да образовање мора бити засновано на принципима интеркултуралности, вишејезичности и инклузивности.³⁶ Такође се наглашава потреба за већом аутономијом културних институција мањинских етничких заједница и равноправан третман ових институција испред покрајинских и републичких органа власти.³⁷ Као регионална странка која се бори за већи степен аутономије Војводине, Лига инсистира на употреби термина *војвођански* са идејом да обједини све етничке и културне разноликости

³¹ Програм Социјалдемократска странка, Извор: http://www.sds-org.rs/fileadmin/user_upload/PROGRAM_SDS_01.10.2014..pdf, Приступљено: 30. март 2016. године, стр. 5

³² Програм Социјалдемократске странке, Извор: http://www.sds-org.rs/fileadmin/user_upload/PROGRAM_SDS_01.10.2014..pdf, Приступљено: 30. март 2016. године, стр. 11-12.

³³ Програм Лига социјалдемократа Војводине, Извор: <http://lsv.rs/o-nama/dokumenti/program-i-statut-lsv-110/>, стр. 16

³⁴ Ibidem, стр. 6.

³⁵ Ibidem, стр. 50.

³⁶ Ibidem, стр. 45.

³⁷ Програм Лига социјалдемократа Војводине, Извор: <http://lsv.rs/o-nama/dokumenti/program-i-statut-lsv-110/>, стр. 50-51.

заједница које живе на територији ове покрајине.³⁸ Из наведеног закључујемо да се Лига програмски залаже за активну политику интеграције која почива на начелима мултикултуралности.

Либерално демократска партија у политичком програму *Преокрет* из 2012. године помиње права мањина директно и ван концепта људских права, чак у првом члану јасно говори о „пуној заштити индивидуалних слобода и мањинских права“, а затим цео члан 6 програма у потпуности посвећује етничким заједницама.³⁹ У том члану се истичу и конкретни проблеми са којима се суочавају у раду национални савети националних мањина, тела које имају кључну улогу у представљању интереса мањина у јавним политикама у области образовања, културе, информисања и службеној употреби језика и писма. У платформи са којом су се кандидовали на изборима две године касније, једва да се помињу права етничких заједница и националних мањина, а уколико се и помињу, то је у склопу уопштене приче о људским правима. Права мањина се овде наводе само посредно, када се говори о борби против дискриминације и потојећих стереотипа у друштву. Мултинационални идентитет и етничка разноликост културног наслеђа се директно помиње једино када се говори о специфичностима и решавању статуса Војводине у оквиру реформе уставног поретка⁴⁰. Уколико упоредимо ова два програма, уочљив је отклон ЛДП-а од концепта права мањина и политике усмерене ка мањинама. Разлог за ово можемо тражити у томе што је програм кандидован 2014. године посвећен пре свега економским темама, или пак у томе што руководство ЛДП-а не препознаје међу својим бирачима припаднике националних мањина, па се зато и не бави конкретно и детаљније њиховим правима и положајем, те ту тематику препушта политичким странкама националних мањина.

Српски покрет Двери као главни приоритет свог политичког деловања истиче обнову и очување српског идентитета и државе, потом културне баштине, породице као основне ћелије друштва и напokon прекид европског пута Србије и приближавање Русији као главном спољно-политичком партнеру⁴¹. С обзиром да су Двери странка деснице склоност ове странке ка националним вредностима и обичајима, традицији, породици и евроскпетицизму је очекивана. Иако се у први план истичу потребе, интереси и вредности, доминантни међу већинским српским народом, признаје се и право свих националних мањина на поштовање и очување идентитета.⁴² Двери имају ригидан став према процесу регионализације и положају Војводине. Регионализацију, удружено са спољашњим притисцима којима је Србија изложена под изговором угрожених мањинских права виде као пут „комадања и дробљења српске територије“.⁴³ Као једну од мера, предвиђају и укидање сувишне покрајинске бирократије у Војводини.

³⁸ „Војводина се не одликује ни једном нацијом, нити једном вером, нити једним језиком. Војводина је стање духа и увек другачијих система вредности, разумевања, поштовања и уважавања“, цитат са сајта ЛСВ, Извор: <http://lsv.rs/o-nama/istorija/>, приступљено: 15. децембар 2016. године.

³⁹ Програм Либерално демократске партије, Извор: <http://istina.ldp.rs/Liberalno-demokratska-partija/16138/Povelja-preokret.shtml>, приступљено 15. април 2016. године, стр. 1.

⁴⁰ Програм Либерално демократске партије, Извор: http://istina.ldp.rs/upload/document/okupljanje_zs_srbiju.pdf приступљено 15. април 2016. године, стр.19.

⁴¹ Програм Двери, Извор: <https://dveri.rs/program/srbija-van-eu-i-u-savezu-sa-rusijom>, тачка 1. и 3, Приступљено: 12. новембар 2016. године

⁴² Програм Двери, Извор: <https://dveri.rs/program/kulturna-politika-srpskog-stanovista>, тачка 6. Приступљено: 12. новембар 2016. године

⁴³ Програм Двери, Извор: <https://dveri.rs/program/srbi-svi-i-svuda>, Приступљено: 12. новембар 2016. године

Демократска странка Србије, као странка деснице, истиче значај обнове и очувања српског националног идентитета и традиције, вођења одговорне националне политике у оквиру јаке правне државе и парламентарне демократије и критикује процес евроинтеграција.⁴⁴ У делу програма који је посвећен људским правима промовишу се вредности личне слободе, једнакост свих грађана пред законом и забрана дискриминације.⁴⁵ Међутим, иако се не помињу колективна права мањина као посебна категорија, ДСС признаје сва права националних мањина која су у складу са међународним правом, али и права која су стечена током живота у држави Србији. Програмом се предвиђа основно и средње образовање на матерњем језику у државним школама.⁴⁶ Иако се у први план истиче „систематско чување, истраживање и промовисање културних и духовних тековина српског народа“, ова странка јасно наводи да националне мањине морају имати сва права и могућности да чувају и развијају сопствене културне традиције и посебности.⁴⁷ Ова странка даје више простора за развијање права и механизма за заштиту тих права од остале две странке из редова деснице, односно Српске радикалне странке и Двери, али њен приступ политици интеграције остаје очекивано конзервативан.

Социјалдемократска партија Србије се раније звала Санџачка демократска партија и често је идентификована као представник мекше струје и програђански оријентисане странке Бошњака.⁴⁸ Председник Санџачке демократске партије Расим Љајић је још јануара 2006. године најавио излазак из регионалних оквира и формирање мултиетничке странке са центром у Београду.⁴⁹ Ову намеру је СДПС и спровео у дело 2009. године, када је усвојио нови програм и статут у коме себе профилише као грађанску партију, која није нужно везана само за бошњачку националну мањину. У новом програму и статуту, СДПС себе профилише као странку левог центра – социјалдемократске оријентације.⁵⁰ Оно што ову странку разликује од других јесте то што заступа вредности уставног патриотизма и као његову предност истичу инклузиван приступ који, поред националног, узима у обзир и друге друштвене идентитете.⁵¹ СДПС се залаже са поштовање права националних мањина, са посебним акцентом на учешће мањина у јавним пословима.⁵² Ова странка настоји да направи баланс између социјалдемократских вредности и конкретних мера за унапређење положаја националних мањина. СДПС има проактиван приступ политици интеграције уз наглашавање потребе за развијањем међуетничке сарадње у Србији.

⁴⁴ Програм Демократска странка Србије, Извор: <http://www.dss.rs/program-stranke/#1454950748801-35291e4b-e09b>, Приступљено: 12. новембра 2016. године

⁴⁵ Програм Демократска странка Србије, Извор: <http://www.dss.rs/program-stranke/#1454952754602-19646c6c-da78>, Приступљено: 12. новембра 2016. године

⁴⁶ Програм Демократска странка Србије, Извор: <http://www.dss.rs/program-stranke/#1454965331953-8e52ea28-4220>, Приступљено: 12. новембра 2016. године

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Славиша Орловић, Политички живот Србије између партократије и демократије, Службени гласник, Београд, 2008. године, стр. 335.

⁴⁹ Наведено према Славиша Орловић, Политички живот Србије између партократије и демократије, Службени гласник, Београд, 2008. године, стр. 323, фус нота 177, изјава Расима Љајића, Политика, 15. јануара 2006. године.

⁵⁰ Статут СДПС-а, чл. 2, стр. 1, 2009. година.

Извор: <https://drive.google.com/file/d/0B9KIHXXpgfgGdHAzejM5Q3JRZ1daaTZOWWVHeGs2UQ/view>

Приступљено: 24. марта 2015. године.

⁵¹ Програм Социјалдемократске партије Србије, Извор: <http://www.sdpsrbije.rs/program-socijaldemokratske-partije-srbije/>, Приступљено 15. новембар 2016. године

⁵² Ibidem.

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

За статус националних мањина кључно је питање политичке интеграције. Уставно-правни оквир је важан за њихово позиционирање у друштву, али је кључно то да постоји политичка спремност да се оно што је прокламовано и спроводи у живот. У том процесу посебно важну улогу имају политичке странке. Путем политичких странака мањине су успеле да освоје мандате у представничким телима и да учествују у конституисању власти на локалном и националном нивоу. Међутим, на партијској сцени Србије доминирају моноетничке партије, уз тенденцију пораста партија које у своје редове укључују припаднике националних мањина, док су мултиетничке партије више изузетак него правило. Такође су врло популарне мултиетничке коалиције између партија већине и мањинских партија. Наступање у оквиру исте изборне листе представницима мањине увећава шансу за освајање мандата, а представницима већинске странке даје прилику да покажу и потврде своју демократску оријентацију испред гласачког тела и међународне јавности, али и да привуку гласаче из редова националних мањина.

Анализа идеја и вредности које странке заступају у својим програмима показала нам је да, када говоримо о ставу према политици интеграције, највећи број странака само декларативно прихвата вредности мултикултурализма и има конзервативан приступ политици интеграције, који подразумева да се мањинама гарантују права, јер то нужност, а не зато што је то истински интерес друштва. Ниједна странка у својим програмима не пориче права националних мањина; то чак не чине ни Српска радикална странка ни Покрет Двери, које су, као странке деснице, највише склоне политици етноцентризма, али истовремено, недовољан је број странака суштински посвећен мултикултуралним вредностима и вођењу једне демократске политике интеграције.

Највећи изазов који пред собом имају странке већине јесте да редифинишу појам националног интереса и одустану од конзервативног схватања националног и грађанског идентитета. Други услов потребан за успешну политику интеграције јесте да странке већине воде инклузивнију унутарстраначку и програмску политику. Успешна политика интеграције се заснива на дијалогу и међусобном уважавању а не на прикривеном или отвореном изолационизму од којег користи могу имати политичке елите, али не и грађани и друштво у целини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press, 1990.
2. Кимлика Вил и Опалски Магда, *Може ли се извозити либерални плурализам?*, Београдски центар за људска права, Београд, 2002. година, стр. 27–99.
3. Кимлика Вил, *Мултикултурално грађанство – либерална теорија мањинских права*, Центар за мултикултуралност, Нови Сад, 2002. године.
4. Лончар Јелена, Изборна формула и репрезентација мањина, зборник (уред.) З. Стојиљковић и Д. Спасојевић *Преиоруке за измену изборног законодавства у Србији*, НДИ, Београд 2011. године, стр. 137–151.
5. Марковић Ксенија, Улога политичких странака у процесу интеграције националних мањина у Републици Србији, у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, зборник (уред.) В. Становчић и Г. Башић, САНУ и ИДН, Београд 2016. године, стр. 235–256.

6. Орловић Славиша, *Политички живот Србије између партиократије и демократије*, Службени гласник, Београд, 2008. године.
7. Pantoja Adrian and Segura, Gerry Does Ethnicity Matter?, Descriptive Representation in the Statehouse and Political Alienation among Latinos, *Social Science Quarterly*, 84, 2003, 441–60.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

1. Статут СДПС-а, Извор: <https://drive.google.com/file/d/0B9KIHXXpgfgGdHAzejM5Q3JRZ1daaTZOWWVHeGs2UQ/view>, Приступљено 24. марта 2015. године.
2. Програм Социјалдемократске партије Србије, Извор: <http://www.sdpsrbije.rs/program-socijaldemokratske-partije-srbije/>, Приступљено 15. новембар 2016. године.
3. Програм Двери, Извор: <https://dveri.rs/program/srbi-svi-i-svuda>, Приступљено: 12. новембар 2016. године.
4. Програм Демократска странка Србије, Извор: <http://www.dss.rs/program-stranke/#1454950748801-35291e4b-e09b>, Приступљено: 12. новембра 2016. године.
5. Програм Либерално демократске партије, Извор: <http://istina.ldp.rs/Liberalno-demokratska-partija/16138/Povelja-preokret.shtml>, Приступљено 15. април 2016. године.
6. Програм Лига социјалдемократа Војводине, Извор: <http://lsv.rs/onama/dokumenti/program-i-statut-lsv-110/>, Приступљено 24. марта 2016. Године.
7. Програм Демократске странке, Извор: <http://www.ds.org.rs/program/mediji>, Приступљено 24. марта 2016. године.
8. Програм Социјалдемократска странка, Извор: http://www.sds-org.rs/fileadmin/user_upload/PROGRAM_SDS_01.10.2014..pdf, Приступљено: 30. март 2016. године.
9. Програм Српске радикалне странке, Извор: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/wp-content/uploads/2015/04/SRSprogram.pdf>, Приступљено 12. новембар 2016. године.
10. Програм Доста је било, Извор: <http://dostajebilo.rs/program/>, Приступљено 12. новембар 2016. године.
11. Програм Социјалистичек партије Србије, Извор: <http://www.sps.org.rs/documents/PROGRAM%20SPS.pdf>, Приступљено 30. март 2016. године.
12. Програм Српске напредне странке, Извор: https://www.sns.org.rs/sites/default/files/bela-knjiga_0.pdf, Приступљено 30. март 2016. године